

DEBRECEN KULTÚRÁJA

— *Vázlatok egy arcképhez.* —

AZ EGYIK német zenei folyóiratban nemrég statisztika jelent meg a különböző nemzetek zenei kultúrájáról. Ez a statisztika, mely az ötödik helyre juttatja az angolokat s a tizenharmadikra a cseheket, sőt a legelsőre a svájciakat, nyilván nem felelt meg az egyes népek zenei műveltségéről fennálló közhiedelemnek, de valószínűleg az igazságnak sem. A cikk ugyanis a középiskolai tanulók zeneértő százalékát vette a rangsorba-osztás alapjául. S nem tett különbséget a harmonikát, a havasi kürtöt, esetleg a szájmuzsikát kultúráló s a komolyabb és nehezebb muzsikával élő nemzetek között, nem kérdezte ki a középiskolától távolmaradt néprétegeket s az alkotó zeneművészek percentszámát sem hívta segítségül...

Mennyi nehézség egy pontosan körülhatárolt kérdés megoldása közben! Pedig a zenei kultúra fokának megállapítása gyermekjáték egy nemzet, egy vidék, egy város általános kultúrájának leírásához képest. Hol vannak itt a — család, de a semminél mégis csak értékebb — statisztikai mankók? Milyen messze vagyunk az „ellenpróbától“ vagy — egész egyszerűen: a normák, a mércék megfaragásától?!

Pedig mennyi tanulság kínálkozik egy ilyen kultúrportré felvétele, retusálása és kidolgozása közben! Különösen akkor, ha a modellül szolgáló vidék olyan romantikusan végletes, mint Debrecen. Az ellentétesség, antipódusok barátkozása minden idegennek legelső impressziója, ha megpillantja a Nagytemplom és a Nagyerdő városát. A lakóházak számára lefoglalt belterületet, amelyen majdnem Párizs is elférne, a mellékutcátlanság jellemzi. A városias város alaprajza végtelenül egyszerű: egy nagyjában észak-déli irányú főutca a Nagyerdőtől a pályaudvarig; s ebből az utcából derékszögben ágaznak ki a jelentőségben sokkal szerényebb mellékutcák. A főutca két-háromemeletes bérpalotái és középületei éppen csak hogy befordulnak egy kicsit a mellékutcákba. Még a legvárosiasabb utcákon is apró földszintes házak törnek meg az emeletes házak sorát, s a főutca zsvajva, forgalma szinte átmenet nélkül halkul le, lassúdik meg a mellékutcák első harmadán túl. Ennek a jelenségnek legfőbb oka az, hogy a főutca nagyon hosszú és így sokáig bőven volt hely rajta mindenki számára, akinek üzlete, irodája nagy nyilvánosságot kívánt. A mellékutcák földszintes házai régebben csaknem kivétel nélkül csendes családi házak voltak, nagy udvarokkal, ahol a mezőgazdasági érdekek alig korlátozva érvényesülhettek. Az egyes utcákon a hatósági rendelet értelmében több-kevesebb állatot lehetett tartani, ami az utcákat

előkelőség szempontjából bizonyos hierarchiába osztotta be. Az állattartás engedélyezésének mindig szőkébb körre, illetőleg a perifériák felé való szorulása jellemzi Debrecen gyorsmenetű városiasodását is. Az utcák kivételes szélessége — éppúgy, mint az udvarok nagysága — a síkságon való fekvéssel függ össze, ahol a „helyszűke“ ismeretlen fogalom. A mellékutcák várható fejlődésének nem kedvez különösebben az a tény, hogy a Nagyerdőn, a város főátlójának végén épülő egyetemi telep megint ugyanabban az irányban, észak felé hosszabbítja meg Debrecent, a helyett, hogy az úgyszólván hosszasan kígyózó alaprajzot szélesebbé tenni segítene. De szükség van-e erre? A koncentrikus körökből álló Párizs, vagy Szeged a gyalogjáró szempontjából kétségkívül ideálisabb város; de kérdés, nem ugyanannyi előnyt fognak-e jelenteni az automobil korában a széles utcák, a nyílegyenes vonalak?

Debrecenről — különösen a Magoss György előtti Debrecenről — a fentebb mondottak alapján valami „falusias“ látszat rítt le. De ez csak látszat volt. A városok fejlődésének tényezői közt van egy belső faktor: a szükség (egy-egy utca újjáépül, mert nagy a forgalom, a lakáskereslet, megnőnek az igények) és az egyéni kezdeményezés (egy-egy jeles városfejlesztő előre kiágyazza a jövő folyamának útját). Debrecen virágzó kereskedelmi, ipari, kulturális múltja működésbe hozhatta volna a belső faktort; de hiába volt nagy a bőség: a hely még annál is több volt és így a város nyugodtan terjedhetett a föld szintjén, a nélkül, hogy emeletekbe kellett volna torlódnia. Debrecen sem lakóinak foglalkozásánál (hiszen mezőgazdaság mellett iparral, kereskedelemmel is intenzívebben foglalkoztak, mint a legtöbb magyarországi város lakosai!), sem a műveltségük színvonalánál fogva nem lett volna „falusias“ külsejű, ha nem engedte volna meg magának a széles és túlkényebnes terjeszkedés fényűzését.

A másik városfejlesztési faktor is gyakran jelentkezett, de csak a háború utáni években tudott igazi szükségletbe kapaszkodni. A háború után vált Debrecen nyugalmas, gazdag, a maga kényelme szerint fejlődő városból gondterhelt menekültek, trianoni áldozatok, sürgőforgó tisztviselők városává s a háború tette meg véglegesen egy nagy régió: a Tiszántúl sok felelősséggel megrakott fővárosává. A negyvenkilences évek óta sohasem volt Debrecen jelentősége oly nagy, felelősége a kezdeményezésben olyan reprezentatív, mint a mi korunkban.

Tapasztalataink szerint egyetlen magyar városra sem tekint kérdő, kérő és ellenőrző szemmel olyan nagy terület népessége, mint Debrecenre. Hozzájárult ehhez a debreceni református püspökség, a messze vidékekre (északon Egerig és Putnokig, nyugatra Nagykőrösig, délre Békésig, keletre az országhatárig) normákat szabó debreceni kollégium s a Kossuth-kultusz presztízsadó ereje is. A háborús átalakulás, mely mindent átértékeltetett velünk, még alig kezdte ki Debrecen tiszántúli nimbuszát. S a nimbusz közben új fényforrást kapott az egyetemben, amely ma már túl van az első nehézségeken s addig a fokig, ameddig ez kívánatos, úgyszólván teljesen összehangolódott környezetével s már nem idegen, exotikus növény abban a talajban, ahol virágot és gyümölcsöt kell hoznia.

Amikor a harmadik egyetemért vetélkedő városok közül legelőször Debrecen jogait ismerte el az államhatalom, a tájékozatlan közvélemény majd a reformátusságot megillető figyelemnek, majd Tisza István személyes tekintélyének, majd Debrecen város gazdag áldozatkészségének tulajdonította ezt az eredményt. A tudományos világ előtt viszont kétségtelen volt, hogy Debrecennek e mellett s mindenekfölött azért volt elsőbbségi joga, mert a versengő városok közül Debrecen tudott legrégebb kultúrtalet felajánlani az egyetemnek. Az átmenet a kollégium jeles főiskolájáról az egyetemre aránylag kevés zökkenővel járt. Igaz, hogy éppen ezért kisebb feltűnést is keltett az egyetem Debrecenben, mint oly más városokban, ahol új, sohasem látott, mutogatni való ajándéknak érezhették, öreg bácsik és nénik, vagy egészen laikusok ma sem tudnak különbséget tenni a Kollégium és az egyetem között s az új szót csak az épületeiben is új klinikai telepre alkalmazzák. A debrecenvidéki nép, amikor az „egyetem“ szót kiejti, nyilván kórházra, orvosi vizsgálat helyére gondol. S az egyetem valódi, egyetemesebb fogalmát akkor teszi majd magáévá, ha a „kollégiumi“ fakultások is új, az öreg kollégiumtól elválasztott épületet kapnak.

Nyugodjunk bele. — legalább átmenetileg — hogy a magyar ember csak lassan barátkozik meg főiskoláinak döntő jelentőségével. Ma még elégedjünk meg azzal, hogy minden beteget egyenesen az „egyetemre“, a klinikára visznek, jobban bízván benne, mint a talán kitűnő falusi vagy külbelki orvosban. Az, hogy a gázkutakat az egyetem alföldkutató intézetének jelentsék be, s hogy kulturális irányítást egyébként is minden tekintetben az egyetemtól várjanak, a holnap eseménye lehet. De ha az egyetem eszméje és lényege nem válhatik máról-holnapra az alföldi nép önmaga-elismerte panaceájává, másrészt el kell ismerni, hogy Debrecen és a Tiszántúl a körülményekhez képest ritka szívélyességgel és megértéssel tudja felkarolni az egyetemről, mint új energiaforrásból kiinduló kezdeményezéseket. Mint a „vidéki“ egyetem általában, a debreceni egyetem is jól tudja, hogy nem lehet miliójától független, sablonos elefántcsonttorony, hanem éppen — energiaforrásnak kell lennie, amely egy nagy, kulturális szempontból meglehetősen kiaknázatlan területet megnyer a modern nemzeti életeszmeéknek és élettempóknak. Az egyetem ily értelmezésben a tudomány és az élet állandó kölcsönhatásának műhelye. Nem lehet el új, életét igazoló ötletek, friss és a körülményekhez alkalmazkodó célkitűzések nélkül. A gyakorlat terén kell diadalt kivívnia, hogy ezzel diadalt szerezzen az elméletnek.

A debreceni egyetem ma már közeledik ehhez a bonyolult eszményhez. És bizonyára ez is egyik oka annak az örvendetes közeledésnek, amely az egyetem s a rája utalt nagyközönség között létrejött. Ma már a kezdeményezést a város és a Tiszántúl közönségének túlnyomó többsége az egyetemről várja s csak kevesen vannak a bizalmatlanok vagy a féltékenyek, akik félnek a szellemi hatalom túlságos koncentrációjától. Az egyetem tanárainak kezdeményezései ma már mind gyakrabban foglalkoztatják az egyetemen kívül álló intelligencia munkáját is és így lassanként mégis csak híd verődik a fölött a jellegzetes lokálpatriotizmus fölött, amely — mint valami középkori határ-

árok — élesen elválasztotta a debreceni polgárt a „jöttment“-től. Ez az óvakodás a nemdebreceniek befolyásától valamikor jogos és érthető önvédelem volt. Ma az ellenkezőjére van szükség: minél teljesebb keveredésére a debreceni és az idegenből, többnyire Pestről érkezett kulturális vezéreknek, mert a vegyületnek gyors és tiszta létre jövetelétől függ a Tiszántúl kulturális haladása.¹

Ezt az üdvös átalakulást máris meggyorsítja a sok menekült, az egyre nagyobb számú tisztviselő, mert ezek minden kulturális vállalkozásnak állandó, a mezei munkák évadjától független közönséget szolgáltatnak. Így ma már Debrecenben nem érvényes az a március végétől október közepéig tartó „tilalmi idő“, amely korlátozza a legtöbb tiszántúli város kulturális programját. Mert míg a kisebb városokban a tanfolyamok, népszerű előadások véget érnek a mezei munka, a tanyai élet megkezdődésekor, a nagyváros még májusban is megbír tudományos előadásokat, hangversenyeket, sőt tíz-tizenegyhónapos színházi szezont is.

Már ebből a példából is megsejthettük, hogy az alföldi városok kulturális élete erősen foglalkozási ágak szerint rétegeződik. Az alábbiakban tehát az egyes rétegekről próbálunk meg kulturális portrékat rajzolni egy-két odavetett vonással.

Ha nem lesznek egészen hüek, nemcsak a mi hibánk, hanem a modelleké is, akiknek amúgy is elmosódó vonásait ma még sokszoros fátol takarja.

1. A cívis. Nem szándékozunk dicshimnusz zengeni a város mezőgazdasággal foglalkozó őslakóiról, de nem tudunk azokhoz sem csatlakozni, akik a vérmérséklet tempója, vagy a nyugati kultúrával való kapcsolat szemszögéből néznek és ítélnék meg mindent, ami ebből a szempontból hozzájuk nem hasonlít. Az a tény, hogy a „cívis“ Debrecen zömét alkotja, már el is döntötte, hogy komolyan kell foglalkoznunk vele, mert alapértegen nélkül nincs kultúra. A cívisek — már nagy számuknál fogva is — több típust állítanak a kulturális fotográfmasina elé. Iskolai műveltség dolgában az alföldi cívis a hasonló foglalkozást űző magyarok közt a legelső helyen áll. Nagyon sok az érettségít tett kigazda s — ami ennél sokkal többet jelent: az érettségizett kigazdák megszakítatlan láncá egy-egy családon belül. Ez azért jelentős, mert a legtöbb érettségizett ember azért tanul, hogy otthagyja kasztját s „magasabba“ törjön. Az iskola és a diák — különösen a Kollégium és a kollégiumi diák — nemcsak nagy becsületnek örvend a legegyszerűbb emberek között is, hanem a közönség különös szeretetének tárgya, a debreceni polgárok szívügye. Ezért megy aránylag könnyen a földművesgyermek hirtelen fellendülése papi, tanári, ügyvédi, orvosi polcra: az átalakulás itt voltaképpen nóm egy-generációs, hanem elő van készítve a faluban, a tanyán „eltemetett“ sok-sok érettségi által...

Iskolázás és az eleven műveltség persze nem ugyanaz és az érettségi sokszor igazán „el van temetve“. Ezért pedig nemcsak régi iskolarendszerünk egynémely hibáját kell okolnunk, hanem azt a tradicionaliz-

¹ A „jöttment“ elleni reakció ma már úgyszólván a múlté. Mint külsejében a társadalmi együttérzésben is rugalmasan tudott megújulni Debrecen.

must is, amely Debrecenben és környékén mindig a legmagasabbra tartott, a legelméletibb iskolatípushoz ragaszkodott. Így az úr az iskolai műveltség s a civis élete és foglalkozása közt a lehető legnagyobb lévén, az iskola vajmi kevésszer nyomhatta rá bélyegét az életre. Valószínű, hogy a földművesiskola, a polgári iskola, vagy még a (Magyarországon máig is nehézségekkel küzdő) reáliskola több kapcsolatot készíthetett volna elő a műveltség és az élet közt, mint a Debrecenben és vidékén dívó gimnáziumtípus. A humanisztikus gimnázium kedvelésének sokféle oka lehetett ezen a területen. A latin nyelvhez való ragaszkodás a vidéki, tősgyökeres, ősi jogrendszerének levegőjében lélekző magyarságnál természetes volt. A természettudományok a 18. században s a 19. század első felében Debrecenben különös fellendülésnek örvendtek ugyan, de aztán visszaestek s elfértek a gimnáziumi keretben. A modern nyelvhez a protestáns tanügyi hagyomány s a külföldi ösztöndíjak rendszere révén sok szál fűzte volna a debreceni Kollégiumot. Főképp Genffel és a hollandiai egyetemekkel, valamint Skóciával találunk megszakítatlan kultúrkötelékeket. De a mi tantervünk által a gimnázium számára előírt modern nyelv: a német éppen nem volt alkalmas arra, hogy a modern nyelvek iránt rokonszenvet ébresszen azon a „kuruc“ területen, ahol maguk a német tanárok is hazafias cselekedetnek vélték, ha nem tanítják komolyan a bécsi idiómát. (A legtöbb protestáns család egyoldalúan francia, ritkábban angol műveltségű volt s csak újabb időben tolódtott el az arány a gyakrabban szükséges német nyelv javára.) Így azután sem németül nem tanultak a debreceni gyermekek, sem más modern nyelv iskolai tanítását nem tartották fontosnak.

De nagy szerepe van a humanisztikus gimnázium elterjedéséből és monopóliumában a diákok gazdasági helyzetének is. A debreceni diákság nagyrésze a Kollégium internátusában helyezkedik el, ahol jelentékeny kedvezményeket élvez. Már pedig a kedvezmények jóformán kizárólag a református (humanisztikus) gimnáziumba való járással vannak egybekötve és így magától értetődik, hogy az, aki a „régikollégiumban“ lakik, az „új kollégium“ növendéke lesz.

A kis- és nagygazdák egyrésze az iskola végeztével rendszerint nem is ér rá többet a kultúrával való barátkozásra. Pedig sokat forog a fórumon: szerepe van a közéletben, az egyházi életben s élénk társadalmi életet is él. Kétségtelen, hogy — mint minden agrárfoglalkozású osztály — egy kissé elmaterializálódik. Nem is csoda: annyit kell küzdenie az anyaggal, az anyagért! S ha ideje van, egészen lefoglalja a mindenirányú közélet, a magyar ember ezernyi gondja. A gazdaságban vagy valamelyik politikai pártkörben szívesen beszélget el, mert sok a természetes esze, a talpraesett humora s szereti elmondani a véleményét s meghallgatni a másokét. Mozdulataiban, szónoki hajlamaiban, egész habitusában benne van a közéleti ember elrendeltsége. Már pedig a „közélet“, a politizálás még kedvezőtlenebb talaj a felszínre törekvő művelődésnek, mint a materializmus. A „reál“-politika hozzászoktatja emberét a minden elméletet, minden „holnapi“ ábrándot lemosolygó józansághoz. A gyakorlati politikus rendszerint választásokkal, személyek köré tömörüléssel s más hasonló konkrét

eszközökkel igyekeznek munkálni a jelen jövővélését; a művelődni vágyó ember pedig elnéz a jelen fölött s a haladást mindig gyorsabbnak szeretné, mint amilyen lehet.

De ne higyük azért a cívist műveletlennek, vagy pláne nagyképűnek. Vannak előadók, akiket nagyon szeret s szemetében különösen azoknak lehet részük, akik maguk is cívis-származásúak s értenek a nyelvén. Ha a cívis nem volna bizalmatlan a jöttmenttel szemben, sokkal hamarább összeolvadna a modern tudományosság képviselőivel. Éppen ilyen bizalmatlanság jellemzi az eszmékhez való viszonyát is. Azok az eszmék és eszmények, amelyekkel mindig meg lehet mozdtítani a cívistársadalmat, nem újak, hanem évtizedes és évszázados hűségben kipróbáltak. Kossuth és Kálvin nevével ma is minden jóra meg lehet nyerni a cívist, sőt vissza is lehet élni a bizalmával, ha a minden áron való ellenzékieskedés hősei a maguk törekeny sajkáját e két hajóóriás valamelyikéhez kötik hozzá. A különféle „függetlenségi“ és „Kossuth' '-pártok nemcsak Debrecenben, hanem szerte az országban inkább jóhangzású nevekhez ragaszkodnak, mint a mögöttük rejlő programhoz. A debreceni embert még könnyebb oda-büvölni az ilyen cégerek alá; mint a süllyedő hajó kapitánya, ő is utolsónak marad annak a hajónak a hídján, amelyen pedig talán nem is segíthet. De ő igazán kapitánya a Kossuth-kultusznak, mert őt Kossuthhoz szorosabb kötelékek fűzték, mint az ország akármely más vidékének emberét; s ellenzékisége több sérelem tapasztalatának atavizmusából táplálkozik, mint más magyarok ellenzékisége. A kultúra feladata lesz megmagyarázni a debreceni embernek, hogy ne „a mindenkori kormányal“ szemben elfoglalt attitűdben lássa Kossuth követését, hanem azt próbálja elképzelni, hogy ma „mit tenne Kossuth“. A kultúra itt is a politika legmegbízhatóbb segítőtársa lesz.

A másik nagy név: a Kálviné nemcsak politikai hangulatot képes teremteni, hanem az áldozatkészség tarsolyát legkönnyebben ő tudja megoldozni. Amikor a „Kálvinista Templomegyesület“ tartja kultúrdélutánjait, olyan közönség áramlik a Kollégium felé, amelyet máskor, más előadásokon hiába keresnénk. Az egyházi vezetőség érdeme, ha ezek a délutánok a belmisszió mellett általános művelésbeli feladatot is vállalnak. És itt domborodik ki egy — másutt is alkalmazható — országos érdekű tanulság. A felnöttek oktatása, az „iskolánkívüli népművelés“ mindegyre centralizálódó és központi fontosságra emelkedő munkájába az egyházaknak is bele kell kapcsolódnok, mert lépten-nyomon kölcsönkérnek, használják a népművelés eszközeit. Alig van egyházi jellegű intézmény, amely kizárólag (vagy akár főképp) vallásos programot adna hallgatóságának. A műsorból non hiányozhatnak a műkedvelő előadásokról ismert számok: szavalt (nem mindig vallásos tárgyú), zeneszámok, versek vagy novella felolvasása, — s ma a „tudomány századának“ derekán melyik rendező mondana le a „népszerű tudományos előadás“ kötelező csemegéjéről? Az egyházi egyesületek is adnak világi programot és szerepeltetnek közömbös „szakmájú“ előadókat, s a téli szezonban egyszerre 6—8 helyen is folynak tudományos előadások és előadásciklusok— rendszerint ugyanazokkal az előadókkal, akik így, jelenlétükkel, pár-

tatlanságukkal összekötötést létesítenek a felekezetek és pártok között s valamelyest létrehozzák azt a népművelési centralizációt, amely azonban majd csak akkor valósulhat meg, ha az egyházak és pártok tudatosan egyeznek bele abba, hogy a népművelési munkát a magyar állam centrálisán irányítsa. Addig is, amíg ez a pedagógiai szempontból egyedül helyes megoldás az utópiák fellegei közül le nem kerül a földre, egyházak és társadalmi klubok, a szociáldemokrata munkásotthon és a keresztény szocialista vagógyári munkásotthon, a gazdakör és a mezőgazdasági kamara s valamennyi fölött az egyetem „Népszerű Főiskolai Tanfolyama“ ontják az előadásokat és hozzászoktatják a közönség minden rétegét a kulturális igényekhez. A civis számára elsősorban az egyházi egyesületek végzik el ezt a munkát, míg a Szent-Anna-utca katolikus negyedét a katolikus egyesületek vezetik be a „tanulóság“ atmoszférájába. Az utóbbi tíz évben mindegyik felekezet keretében új életre kelt bdmissziói tevékenység kétségkívül több teret fog juttatni az egyházi egyesületek programjában a vallásos számoknak. Ez azonban nem fenyegeti a kultúra világi elemeinek életét; mert minél erőteljesebb a belmisszió, annál inkább kell gondoskodni a kapcsolatokról az “élettel“ s — más szempontból — magasabbrendű „csalétekről“, amellyel közönséget biztosíthat magának.

Ennek a hosszú kitérőnek az eredménye tehát a civisre nézve az, hogy nem menekülhet a kultúra dől; mert ha maga nem megy el a világi kultúra forrásaihoz, vallásos életének keretein belül is hozzáférdkőzik ez a kultúra.

2. A tisztviselő. Mióta legtöbb városunkban a földbirtokos gentry-osztály anyagi s e miatt politikai hatalma is csökkent, mindenütt a tisztviselő vállait terheli a kultúra hagyományának ápolása, jövőjének előkészítése. Debrecenben a gentrynek amúgy is kisebb volt a szerepe, mint más megyei székhelyeken s így még könnyebben és még teljesebben siklottak át a nagy feladatok a tisztviselő-középosztály kezébe. Ez pedig kettős veszéllyel jár. Az egyik veszély országos: a rosszul dotált tisztviselő anyagilag a lehető legalkalmatlanabb a mecénáskodásra s a kultúra erőteljes képviselőt roszkodva vállalja. Idealizmusa még mindig a régi lendülettel fut, de új gyorsulást, a maga erejéből nem bírna neki adni — legalább egyelőre nem. A tisztviselők neve kell, hogy megtöltse a jótékonyág megszámlálhatatlan gyűjtőíveinek rovatát; ők tűzik gomblyukaikba a ligák és önzetlen egyesületek zománcoz jelvényeit és a revíziós gyűlések nemzetiszín kokárdáit; mindig elhatározzák, hogy már nem vállalnak több feladatot és mindig tovább vállalkoznak, mert nem látják biztosítva, hogy helyettük kellő számban vállalkoznak mások...

A másik különleges debreceni veszedelem. Megtörtént, hogy amikor egy jómódú háztulajdonos gazdag leánya esküvőjére háza minden lakóját meginvitálta, köztük a legszerényebbeket is, csak egy törvényszéki bírót hagyott ki közülük, mert eszébe se jutott volna, hogy „jöttmentet“ is vendégül lásson. Mivel pedig a tisztviselők közt mégis csak legtöbb a „jöttment“, a kulturális élet különös szétszaggatását idézi dő, ha a tisztviselők, az idegenek a hordozói. Szinte a vallási széttagoltságnál is nagyobb szakadékot vág a közművelődés kellős köze-

pébe az az erősen kifejezett (és keletkezésekor megokolt)¹ lokálpatrio. tizmus.

De e kettős veszély dacára sem szabad a helyzetet vigasztalannak tekinteni. Ha a tisztviselőosztály eddig nem roppant összeg most már talán nem fog összeroppanni, s vele az önzetlen, idealista közép. osztály hagyományai alig megtépázva kerülnek át a következő nemzedékbe. Ami pedig a debreceni veszedelmet illeti, az is csökkenőben van, és itt is az ifjabb generációban van a bizalmunk. Az Alföld nagyobb részében feltűnő gyorsan omlanak le a társadalmi és foglalkozásbeli választófalak — a házasság révén. A „mesalliance“, főképp a háborút követő években, sokat veszített a mumus jellegéből. A fogalom elhalványodott, mert a dolog gyakorivá vált. Alig sok gazdaggyermek a maga szokványos érettségijével készen állt a „fölfelé-házasodásra“, a gazdálányoknak különösebb iskolázottságra sem volt szükségük. Egy kis naturalista zongorázás, kevés nyelvtanulás, sok természetes ész, alkalmazkodási képesség és életrevalóság: ez volt szellemi útra valójuk. De gyermekeik nevelése közben rendszerint nagy ügyességgel maradtak a helyzet magaslatán s a következő generáció már alig érzi a mesalliance káros hatását. A jöttmentek közül is leghamarabb kegyelmet nyertek a fiatalemberek, akik a postánál vagy a vasútnál, a bíróságoknál vagy a klinikákon helyezkedtek el: az ő kedvükért ma már enyhült a bizalmatlanság a bevándoroltakkal szemben.. A civistársadalom szigetére ma már rendszeres hajójáratok vannak s zárkózottságuknak véget fog vetni az a meggyőződés, hogy jóindulatú emberek zord időben különösen hamar megtalálják az egymáshoz vezető utat.²

A tisztviselő a kulturális életben egyelőre más szint képvisel. Ő a (mérsékeltlen!) modern kulturális eszmék bajnoka, a tudományos előadások legfőbb közönsége, a könyvügyönkök legbiztosabb zsákmánya, a folyóiratok legmegbízhatóbb olvasója. S ha ő nem bírja, az ő példája hódít másokat; ő a „pacemaker“, a legnemesebb „lakkfőnök“. Különösen a postatisztviselőknek köszönhet sokat Debrecen háború utáni kulturális élete. A B-lista aztán úgyszólván lehetetlenné tette, hogy ugyanazt a nagyszerű szerepet játsszák az előadóteremben, amit hétköznapi foglalkozásuk közben megszokhattak: a kulturális közvetítés, pezsdítés, tempógyorsítás szerepét.

3. A kereskedő és az iparos. Amikor szembe akarunk szállni azzal a hamis közhellyel, hogy a magyar városokban nem volt városi élet, rendesen Debrecenre idézzük. A „tisztos“ kereskedelem és a nagymúltú ipar városa ez, ahol kereskedői patrícius-családokról beszélhettünk, s ahol a „Nemes Kalmár Társaság“ büszkén használhatta nevét, a nélkül, hogy „kalmárlelkűséggel“ gyanúsíthatták volna. Ezekből a patrícius-családokból ma már csak kevés maradt meg, de mégis

¹ Kétségtelen, hogy a régi időben a megbízható debreceni magyarral szemben az idegenből jött tisztviselő a nemzetiség, a vallás és a politikai felfogás hármasszemponyjából is „gyanús“ lehetett.

² A népszerűtlenség szabálya alól fényes kivételek a debreceni származású vagy régebben áthasonult városi tisztviselők, a magisztrátus, amely iránt a múlt emlékeiben megőrzött érdek miatt is büszkén tekint a debreceni őslakosság, de a magyar történelmen és Jókai regényein nevelkedett fantáziájú másvidéki magyar.

több, mint Nagy-Magyarország bármely más városában. Ezek a régi kereskedőcsaládok rendszeren hű szövetségesei a tisztviselő-középosztálynak, amikor kulturális érdekekről van szó. A debreceni Kereskedő-Társulatnak Mirkovszky freskóival ékesített előkelő díszterme olyan magátólértetődőleg adott hajlékot az egyetem szünidei tanfolyamának, mint ahogy a Kardosok, Sesztinák, Gyürkyek, Csáthyak résztvesznek mindenben, amiben résztvenni „noblesse oblige“.

Persze, a patríciusok közül sok küzd ma már a közép- és kiskereskedő gondjaival, s ezek kénytelenül vagy a kaszthoztartozás mindent kizáró érzésével tagadják meg a közösséget a művelődés ügyével. E téren sajnálatos módon összekeverednek azokkal az újabb sütetű, nem debreceni származású kereskedőkkel és iparosokkal, akik jóformán bojkottálják a szellemi élet magasabb régióit s a színházi lapokon s újságjukon kívül semmit sem olvasnak a maguk jószántából. Általános tünet ez, de hangsúlyozni kell, hogy Debrecenben sok megnyugtató vonás mérsékeli végzetes jelentőségét. Hiszen a kereskedőtársulat egész sereg iskolája, kitűnő tanárai tanúságot szolgáltatnak a régi jó szellem életképességéről.

4. A munkás. Szocialista képviselője ellenére Debrecenben sem a szociáldemokráciának nincs különös súlya, sem a munkásság»nak igazán jelentékeny száma. Egyébként a szervezett munkásság — mint mindenhol az országban — nagyon hálás talaj a művelésre s a város két végén tartott előadásoknak nagy és lelkes közönsége van. Szerencsére, nem fejlődött még ki, német mintára, a pártok szerint szervezett népművelés és így a marxistáknak, a szabadgondolkodóknak, a katolikusoknak, a protestánsoknak külön „preparált“ népszerű előadások a kivételes esetek közé számítanak. Természetesen, leginkább „pártize“ a szociáldemokraták népművelésének van, de ez a céltudatosság sokkal homályosabb még, mint a német marxistáknál vagy kommunistáknál. Tanúja voltam, hogy a szocialista munkásotthonban egy papgyalázó Ady-vers elszavalása után egy egyetemi tanárnak vallásos világnézet alapjára épített előadása következett \$ mind a kettőnek sikere volt. Újság szempontjából a munkásotthon persze szervezve van: a párttitkár minden délben kiosztja a „Népszavát“ és a „Magyar Hírlap“-ot. A műkedvelő előadások azonban még egyelőre nem sokban (egy-két tendenciózus szavaltat vagy kabaréjelenet) különböznek a gazdaiújúság által rendezett előadásoktól: a „Falu rossza“ hegemoniája még alig inog.

Itt — az összefoglalás küszöbén — változtassuk meg felosztásunk szempontját. Emelkedjünk fel a művelődési vagy foglalkozási típusokat elválasztó falak fölé s egy-egy kulturális tényező nézőpontjából pillantsunk végig a nagy egészen.

1. A könyv. Csak sablonos, országra szóló megállapításokat tehetnénk. Debrecenben sem igái vesznek más könyvet, mint amit az ügynökök varrnak az olvasók nyakába. Debreceni vonatkozású könyvek vagy Debrecenből kiinduló vállalkozások nem számíthatnak különösebb elbánásra, hacsak ügyes propaganda vagy hatósági ajánlás nem csábít kivételtevésre. Nagy sikere lesz például Debrecen monográfiájának, viszont Debrecen írói nem nagyon dicsekedhetnek polgártársaik

támogatásával. A könyvtárak közül a város „Közművelődési Könyvtára“ ér el szinte páratlan forgalmat.

2. A színház. Valamikor azért alapították Debrecen város Csokonai-Színházát, hogy megmutassák, hogy Debrecen is „teheti“. Azóta sok fényes lapja volt e szép Thália-csamok történetének. Legújabbban a mozi vonja el a közönségnek éppen a nagyobb igényű részét, míg a bennszülött, konzervatívabb társadalom inkább kitart a színházi „bérlet“ mellett.

3. Képzőművészeit minden vidéki város nagyon elhanyagolja. Az ecset és a véső művészein leginkább teljesedik be a „senki sem próféta“ igazsága. Pedig ma már egyre többen cáfolják a kálvinizmus képrombolásáról elterjedt nézeteket. Azt hisszük, a Déri-múzeum e téren rohamos javulást fog előidézni.

4. A város külső képén meglátszik a most lelépő polgármester kezényoma, valamint néhány újabb építkezés (Györgyi Dénes „Déri-múzeuma“) és restaurálás (Wälder Gyula átépíti a katolikus templomot) üdvös hatása, különösen pedig a nagyszabású egyetemi építkezések kötelező példájának következménye. A városi törvényhatóság szemrebbenés nélkül nyújt segítőkezet a városrendezőknek, ami maga is kulturális eredményszámba mehet.

5. Szociális szempontból is rendkívülit haladt a város, s sok más társa elé szökkent. Debrecen város népháza, a dr. Magoss György-intézet, a diszpanzerek, a népkonyha, az internátusok, az elhanyagolt külterleknek közművekkel való ellátása, a Jánosi-féle szegénykataszter terve, mind megannyi ígéret arra, hogy a szociális fejlődés méltó hátteret szolgáltat a szellemi kultúra fejlődésének.

6. Az orvosi szellem előhaladása pedig jótékony járványhoz hasonlítható. A klinikák felé vezető nagyerdei nagykörúton szekereken, dunyhák közt, messze vidékről szállítják a betegeket a specialistákhoz; a magyar nép már megtanulta a gyermekklinika, a nőgyógyászat s a sebészeti klinika útját.

Itt az ideje, hogy letegyük a ceruzát. Akárhogyan ültetjük a modellt, szembe vagy oldalnézetbe, nem kapunk markáns vonásokat. A hiba, meglehet, a mi szemünkben van. De a pillanatot is rosszul választottuk meg: a magyar városok arca éppen a mi korunkban olyan, mint a serdülő lányoké vagy a súlyos álmodó, bódult szemű Csipkerózsáé: csupa rejtelem, csupa átsuhanó, pillanatéletű vonás, amelyből holnap vagy holnapután váratlanul új arcél bontakozhatik ki: erős egyéniség vagy talán halhatatlan típus bronzba kívánczó arcéle.

HANKISS JÁNOS